

Ethiek moet steeds pragmatischer worden

De redactie vroeg mij in maximaal duizend woorden de uitgangspunten en dilemma's van de ethiek in de huidige samenleving onder woorden te brengen. Voor ik het wist had ik ja gezegd. Toen ik de hoorn had neergelegd moest ik denken aan de slogan die je wel tegen komt in winkels met veel lastige klanten: "Het onmogelijke doen we direct".

Mensen handelen altijd op grond van regels, waarden en normen. Ze geven hieraan een eigen invulling, op een eigen manier. De kleinste afwijking van wat men vindt dat hoort, wordt afgestraft, bijvoorbeeld door frosende wenkbrauwen van anderen. Mensen zijn sociale dieren. Dat betekent dat ze er zeer op gebrand zijn erbij te horen door zich precies volgens de geldende regels te gedragen. Ze willen de frosende wenkbrauwen, de bedenkelijke uitdrukking op de gezichten het liefste vermijden. Dat lukt lang niet altijd. Wanneer het niet lukt worden mensen bezocht door gevoelens van spijt, schaamte, schuld.

Vanzelfsprekend

Als het goed is, herkent U dit. Het is het intrappen van een open deur. Als socioloog zie ik het intrappen van deuren, waarvan niemand zich realiseert dat ze open staan, als een van mijn belangrijkste taken. Mensen realiseren zich namelijk het vanzelfsprekende niet. Dat hoeft ook niet, want het spreekt vanzelf. Het gaat hier om praktische kennis. Kennis, die iedereen heeft en die niemand goed onder woorden kan brengen. Het is kennis die niet discursief is. Dit wordt vaak vergeten als mensen het over ethiek hebben. Ethiek, in de zin van praktische filosofie, heeft maar betrekking op een heel klein deel van ons door normen geleide handelen. Het heeft, zou je kunnen zeggen, alleen betrekking op die gevallen, waarin de regels haperen, hun vanzelfsprekende geldigheid lijken te verliezen. De mensen worden aan het twijfelen of zelfs tot vertwijfeling gebracht. In die gevallen hebben mensen plotseling ethiek nodig. Daarom is ethiek ook zo vaak gekoppeld aan religie. Waar de vertwijfeling zo groot dreigt te worden, dat we er onder bezwijken, en haar ook met onze rationele ethische filosofie niet meer de baas kunnen, daar hebben we behoefte aan een beslissing van hoger hand. Dat gebeurt in een dynamische maatschappij als de onze nogal eens. Het bovenmenselijke waar men in onze tijd vaak een beroep op doet is de markt, de panacee voor alles, één van onze substituu-t-goden.

Veranderende maatschappij

Vanuit deze situatie zie ik een aantal uitgangspunten en dilemma's voor de ethiek. Om te beginnen ben ik van mening dat ethiek zich veel meer zou moeten gaan richten op de vanzelfsprekendheden die ingebakken zijn in ons maatschappelijke handelen en waarvan we ons niet bewust zijn. Men heeft vaak de neiging om te zeggen dat de ethiek uit het maatschappelijk handelen verdwijnt. Ik denk eerder dat de westerse samenleving doortrokken is van een ethiek met - onbedoelde - consequenties die men niet plezierig vindt. Het huidige prestatie-ethos bijvoorbeeld, heeft tot gevolg dat mensen zich vaak zeer onaangenaam ten opzichte van elkaar gaan gedragen.

Onze maatschappij verandert razend snel. De belangrijkste aanjager van die veranderingen is de technologie. Voor de vraag naar de ethiek in de eenentwintigste eeuw heeft dit twee gevolgen.

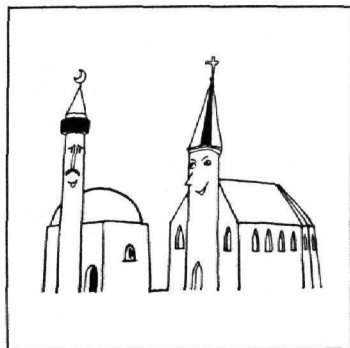
Ten eerste: het voorspellen van de inhoud van de ethische discussies in de komende vijf of tien jaar is hachelijk. Wie had vijf of tien jaar geleden kunnen voorzien dat de vraag of je kinderporno op het Internet mag zetten nu aan de orde zou zijn? De technologische en de sociale ontwikkelingen gaan zo snel, dat inhoudelijk over de toekomst der ethiek niet meer te speculeren valt.

Ten tweede: zeker is dat er in de eenentwintigste eeuw een geweldige ethische discussie zal zijn. Dat er behoefte zal zijn aan ethici, die deze in goede banen leiden, ligt voor de hand. Immers, door de snelle sociale en technologische veranderingen zullen steeds meer regels die nu gedachteloos worden nageleefd, problematisch worden. De belangrijkste sociale verandering, de globalisering, maakt dit nog urgenter. Hierdoor komen verschillende regel- en waardensystemen met elkaar in botsing op een manier, die vroeger alleen met de wapenen tot een oplossing werd gebracht. Maar een dergelijke oplossing is in onze tijd te kostbaar geworden.

Dilemma's

Hiermee zijn we aan een volgend punt gekomen. De ethische dilemma's van de toe-

komst zullen hele andere zijn dan die van het verleden. Daar ging het immers om dilemma's binnen de westerse wereld, binnen de christelijke traditie. Ze waren intracultureel. De nieuwe ethische problemen zullen in toenemende mate inter-cultureel van aard zijn: ze zullen zich afspelen tussen de culturen. Dat betekent dat de ethici van de toekomst een andere scholing zullen moeten hebben dan de huidige. Ze zullen een cultureel-antropologische achtergrond moeten hebben. Ze zullen ook een religieuswetenschappelijke opleiding moeten hebben. Want wat bij ons enigszins geldt, geldt in andere culturen vaak minstens zo sterk: er is een religieuze binding.

Daarbij is het goed, wanneer de ethici het streven naar een universele, voor alle mensen geldige ethiek enigszins tussen haken zouden zetten. Bij dat soort ethieken gaat het namelijk nogal eens om ethisch kolonialisme. Ook wie vol wil houden dat er niets tegen kolonialisme is, zolang het maar westers is, zal moeten toegeven dat voor kolonialisme macht nodig is. Deze macht hebben we niet. Landen als China en India zullen zich onze normen niet laten opdringen wanneer deze niet in hun cultuur passen.

De ethiek zal een pragmatisch karakter moeten krijgen. We kunnen spreken van een procesethiek: een ethiek waarin op basis van onderhandelen tussen culturen telkens opnieuw een modus vivendi wordt bereikt.

M.B. TER BORG

Dr. M.B. ter Borg doceert godsdienstsociologie aan de faculteit Godgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Leiden.

Trouw is geen krant voor religieuze analfabeten

In augustus maakte Jan Greven bekend dat hij na 12½ jaar gaat stoppen met het hoofdredacteurschap van het dagblad Trouw. Op het gebied van de ethiek is niet zoveel veranderd vindt hij: normen en waarden zijn alleen wat zakelijker en juridischer en daarmee ook duidelijker geworden. "Dat is alleen maar in het belang van de media", aldus Greven in een gesprek met adRem.

"Natuurlijk heeft Trouw een bepaalde ethiek, maar die is niet zo bijzonder. We gaan netjes met mensen om, slaan acht op hun privacy, publiceren niet zomaar foto's. Allemaal regels waar het gros van de schrijvende media in Nederland zich aan houdt. Alhoewel, er zijn verschillen. Die worden zichtbaar wanneer bij de verslaggeving van een bepaald onderwerp belangen met elkaar gaan strijden. En dat komt nogal eens voor, want in de journalistiek heb je altijd te maken met twee belangen, het algemene en het bijzondere belang. Daar bedoel ik het volgende mee. Als je iets openbaar wilt maken, omdat je denkt dat de samenleving iets moet weten, dan dien je daarmee het algemene belang. Vaak is bij zo'n bekendmaking een bepaalde persoon of een groep mensen betrokken. Dat individu of die groep heeft een eigen (bijzonder) belang, dat in strijd kan zijn met het algemene belang. Op het punt waar die belangen botsen wordt duidelijk welke krant het meest zorgvuldig daarmee omgaat. Een praktijkvoorbeeld. Toen de Belgische kindermoorden in het nieuws kwamen, werd de media op een gegeven moment geadviseerd daar niet teveel aandacht aan te besteden, omdat het wellicht mensen op verkeerde gedachten zou brengen. Trouw heeft toen toch gemeend, weliswaar met grote terughoudendheid, over de achtergronden van die zaken te moeten publiceren.

Het zijn de dingen in de journalistiek waar je niet over kunt theoretiseren, je kunt er geen protocol voor verzinnen, want in de praktijk neem je de beslissing en in de praktijk zijn de omstandigheden telkens weer anders."

Signatuur

De ethiek van Trouw heeft wortels in een levensovertuiging. Voor Greven persoonlijk is dat een christelijke overtuiging. Voor het grootste deel van de lezers geldt dat ook. Toch wil Greven de signatuur van de krant niet christelijk noemen. Liever spreekt hij van een algemeen levensbeschouwelijke krant die vanuit de christelijke traditie aandacht heeft voor levensbeschouwing. De krant moet in deze tijd, waarin de sa-

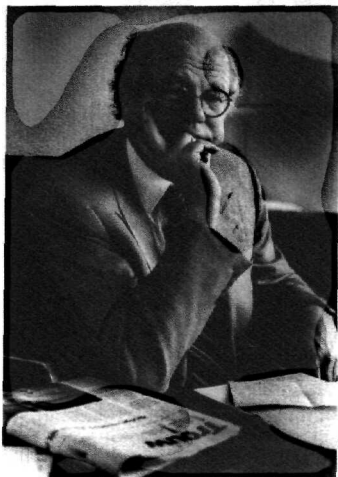

foto: Werry Croné

menleving steeds minder christenen telt, bijdragen tot een bewustzijn dat er een plaats is van waaruit je de wereld kunt bekijken. Die plaats moet je niet definiëren als christelijk. Het gaat om een gevoel voor moraliteit. In die zin heeft de krant ook zeker een taak. Hij kan zijn lezers inzicht geven in de ethische kant van een onderwerp. Vaak gebeurt dat in een commentaar. Nog maar twee jaar geleden werd het hoofdredactionele commentaar op de voorpagina weer ingevoerd. Daarin is men niet vies van een opgeheven vingertje, een moraal bij het verhaal van de dag of een losse opinie. Greven vindt het belangrijk dat je ook in een krant soms gewoon je mening geeft. Dat hoeft niet altijd in de vorm van een commentaar, maar het kan ook in de objectieve weergave van de feiten. Hoe doe je dat? Greven: "Het beste voorbeeld van een verhaal, waarin alleen feiten worden beschreven en waaruit de ethiek direct spreekt, is het bijbelse verhaal van de barmhartige samaritaan. Nergens staat wie goed of slecht doet, wat moet of niet moet; het verhaal spreekt volledig voor zichzelf. Zo kun je in de journalistiek ook met zaken omgaan. Met onderwerpen als euthanasie hebben wij ook vaak de neiging alleen maar mensen aan het woord te laten, zonder commentaar van onze kant."

Grenzen

"Wij hanteren geen principiële grenzen in ons redactionele beleid en zeggen bijvoorbeeld niet zonder meer: racistische taal publiceren we niet. Wanneer je een interview gemaakt hebt met iemand waarvan je weet dat hij racist is en in dat interview zijn racistische uitlatingen gedaan, dan plegen wij daarop niet altijd censuur. Dat hangt af van de omstandigheden. In dit geval kan het misschien wel goed zijn om alleen de feiten objectief weer te geven; het droog beschrijven van de racistische uitspraken die zo iemand doet, mist zijn uitwerking meestal niet. Maar de context moet goed beschreven worden. Die bepaalt de nieuwswaarde of relevantie van wat iemand zegt.

Een ander voorbeeld. Ik vond het belangrijk om foto's te blijven publiceren van de slachting van biggen ten tijde van de varkenspest, misschien vooral toen dat door de minister verboden werd. De context van dat verbod maakte het interessant, omdat dat op een andere manier pijnlijk duidelijk maakte dat we te maken hebben met een volledig dolgedraaide bedrijfstak."

De krant voert dus een vrij en onafhankelijk redactioneel beleid. Zijn er ook beperkingen? "Ja, ons advertentiebeleid heeft een grens. Er worden in Trouw geen commerciële sex-advertenties geplaatst en geen contactadvertenties die oproepen tot sex buiten het huwelijk."

Nieuwe doelgroep

Heeft de christelijke journalistiek nog toekomst? Spreekt Trouw de jongeren van nu wel genoeg aan? De krant blijkt vooral bij hen op een aantal vooroordelen te stuiten. Zo staat hij bij hen vaak bekend als zeer kerkelijk, oubollig en burgerlijk. Toch is Greven optimistisch: "er zijn veel jonge mensen op zoek naar een levensovertuiging. Dat zijn mensen die aan de rand van de kerk zitten, die nog wel iets hebben meegekregen van huis uit, maar die niet goed weten waar ze zelf staan. Juist voor die groep mensen kan Trouw een goede algemeen levensbeschouwelijke krant zijn, met veel informatie over religie en zingeving. Het zal nooit een krant worden voor religieuze analfabeten, gewoon omdat die ons niet interessant vinden en omdat we denk ik uiteindelijk niet interessant gevonden willen worden door die groep."

LAURA VAN ASSELT